

O'ZBEK MAQOLLARIDA MILLIY MENTALITET IFODASI

Jizzax viloyati Paxtakor tumani 11- maktab ona tili va adabiyot fani

o`qituvchis

Muxlisa Pardaboyeva Zokir qizi

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada o'zbek xalq maqollarida milliy mentalitetning lingvistik ifodasi tahlil qilinadi. Maqollarda xalqning ijtimoiy hayoti, axloqiy qarashlari, dunyoqarashi va qadriyatlar tizimi qanday aks etishi ilmiy asosda yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *maqol, milliy mentalitet, lingvokulturologiya, xalq tafakkuri, qadriyat, konsept*

Zamonaviy tilshunoslikda til va madaniyat munosabatini o'rganish muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, xalq og'zaki ijodining ixcham va mazmunan teran shakli bo'lgan maqollar millatning ruhiy olami, turmush tarzi hamda axloqiy-me'yoriy qarashlarini aks ettiruvchi muhim manba sifatida e'tirof etiladi. Har bir xalqning maqollarida o'sha xalqning tarixiy tajribasi, yashash sharoiti, ijtimoiy munosabatlari va dunyoqarashi mujassam bo'ladi. Shu bois o'zbek maqollarini milliy mentalitet nuqtayi nazaridan tadqiq etish lingvokulturologiya va paremiologiyaning dolzarb masalalaridan biridir. Milliy mentalitet tushunchasi xalqning borliqni idrok etish usuli, qadriyatlar tizimi, axloqiy me'yorlari va xulq-atvor stereotiplari bilan bog'liq murakkab hodisadir. Ushbu hodisa tilda, ayniqsa, barqaror iboralar va maqollarda yaqqol namoyon bo'ladi. Chunki maqollar xalq ongida shakllangan umumiy tajribaning umumlashtirilgan ifodasidir. Mazkur maqolada o'zbek maqollarida milliy mentalitetning qanday lisoniy vositalar orqali aks etishi tahlil qilinadi.

O'zbek xalq maqollarida, avvalo, mehnatsevarlik g'oyasi markaziy o'rin tutadi. "Mehnat qilgan to'yadi", "Ter to'kmasang, non topmaysan", "Mehnatning tagi rohat" kabi maqollar xalq ongida mehnat farovonlik va halol rizq manbai sifatida

qaralishini ko'rsatadi. Bu hol o'zbek xalqining qadimdan dehqonchilik va hunarmandchilik bilan shug'ullanganini, mehnatni asosiy qadriyat deb bilganini tasdiqlaydi. O'zbek maqollarida bilim va aql konsepti ham muhim o'rin egallaydi. "Bilim – boylik", "Aql bilan boy bo'l, kuch bilan emas", "O'qigan biladi, o'qimagan o'ladi" kabi maqollarda bilim insonni yuksaltiruvchi, jamiyatda munosib o'rin egallashga yordam beruvchi omil sifatida talqin etiladi. Bu esa xalq ongida ma'rifatga bo'lgan ijobiy munosabat mustahkamlanganini ko'rsatadi. Milliy mentalitetning yana bir muhim jihati — axloqiy qadriyatlarning ustuvorligidir. O'zbek maqollarida halollik, to'g'rilik, insoflilik, sabr-toqat kabi fazilatlar yuksak baholanadi. Masalan, "Halol ish — harom oshdan yaxshi", "Sabr qilgan — murodga yetar", "To'g'ri bo'lsang, tog' ham yo'lingdan qaytar" kabi maqollar axloqiy me'yorlarning xalq tafakkurida mustahkam o'rin tutganini ifodalaydi.

Maqollarda oila va qarindoshlik munosabatlari o'z qarashlar ham milliy mentalitetni aks ettiradi. "Ota — tog', ona — bog'", "Oila — kichik Vatan", "Bola — uyning chirog'i" kabi maqollar oila institutining muqaddas deb qaralishini ko'rsatadi. Bu maqollar orqali jamiyatda oilaga bo'lgan hurmat, farzand tarbiyasiga bo'lgan mas'uliyat tushunchasi mustahkamlanadi. Shuningdek, o'zbek xalqiga xos mehmondo'stlik fazilati ham maqollarda yaqqol namoyon bo'ladi. "Mehmon otangdan ulug'", "Mehmon kelsa — qut kelar" kabi maqollar orqali mehmonni e'zozlash, uni izzat-ikrom bilan kutib olish milliy qadriyat sifatida mustahkamlangan. Bu hol xalqning ochiqko'ngilligi va bag'rikengligini ifodalaydi. O'zbek maqollarida jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar ham aks etadi. Do'stlik va hamjihatlik g'oyasi "Do'st boshdan kechar", "Birlik bo'lsa — tiriklik bo'lar" kabi maqollarda ifodalanadi. Bu maqollar orqali insonlar o'rtasidagi birdamlikning ijtimoiy ahamiyati ta'kidlanadi. Qarama-qarshi holda, adovat va nifoq salbiy baholanadi. Maqollarda tabiat bilan bog'liq tasavvurlar ham milliy mentalitetning muhim unsuri sifatida namoyon bo'ladi. "Yer — ona, suv — hayot", "Suv bor joyda hayot bor" kabi maqollar xalqning tabiatga nisbatan munosabatini, ekologik

ongining dastlabki shakllarini aks ettiradi. Bu esa o'zbek xalqining tabiat bilan uyg'un yashashga intilganini ko'rsatadi.

Yuqorida keltirilgan misollar shuni ko'rsatadiki, o'zbek maqollarida milliy mentalitet ijtimoiy, axloqiy va madaniy konseptlar orqali ifodalanadi. Mehnat, bilim, halollik, oila, mehmondo'stlik va hamjihatlik kabi tushunchalar xalq ongida markaziy o'rin egallaydi. Bu konseptlar maqollarda ko'chma ma'no, metafora va umumlashtirish vositalari orqali ifodalanib, ularni nafaqat lingvistik, balki madaniy hodisa sifatida ham baholashga imkon beradi. Maqollarni milliy mentalitet nuqtayi nazaridan tahlil qilish tilning faqat aloqa vositasi emas, balki madaniyat tashuvchisi ekanini tasdiqlaydi. Shu ma'noda maqollar xalqning tarixiy tajribasini saqlovchi va avloddan avlodga yetkazuvchi muhim lingvomadaniy birliklar hisoblanadi.

O'zbek xalq maqollari milliy mentalitetning yorqin ifodasi bo'lib, ularda xalqning dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi va axloqiy qarashlari mujassamdir. Mehnatsevarlik, ilmga hurmat, halollik, oila muqaddasligi, mehmondo'stlik va hamjihatlik kabi fazilatlar maqollar orqali mustahkamlanadi. Ushbu maqollarni lingvokulturologik jihatdan o'rganish xalq tafakkurining o'ziga xos xususiyatlarini ochib berish imkonini beradi. Shuningdek, bunday tadqiqotlar til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- . O'zbek tilining stilistikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1991.
- . O'zbek xalq maqollari. – Toshkent: Sharq, 2005.
- . Devonu lug'otit turk. – Toshkent: Fan, 1960.
- . Til va tafakkur. – Toshkent: Ma'naviyat, 2013.
- . Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Universitet, 2006.
- . Adabiyot va tafakkur. – Toshkent: Ma'naviyat, 2012.
- . O'zbek xalq og'zaki ijodi namunalaridan. – Toshkent: Fan, 1980.
- . O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. – Toshkent, 2000–2005